

A Gyulavári Református Egyházközség anyakönyvében maradt fenn egy rövid egyháztörténeti feljegyzés a gyülekezet eredetével kapcsolatban. A bejegyzés címe szerint a szöveg lejegyzője Tar János lelkipásztor volt, aki 1826-ban vetette papírra egyháztörténeti feljegyzését. A szöveg írásképeiből és az utólagos betoldásokból viszont megállapítható, hogy Tar Jánoson kívül valaki más is hozzáírt a szöveghez. A feljegyzés megemlíti Gyulavári két 18. században szolgált lelkészét, Mándoki Istvánt és Szathmári Józsefet, egyben részletesen felsorolja a falu földesurait, de egyik esetben sem közöl ezekkel kapcsolatban évszámokat. A rendelkezésünkre álló szakirodalomból tudjuk, hogy Löwenburg Jakab János 1700 körül jutott az akkor még pusztának számító Vári birtokába. 1732-ben a birtok visszaszállt a kincstárra, amelyet 1741-ben Andrassy Zsigmond vásárolt meg. A szövegben szereplő Almásy Ignác 1840-ben halt meg, tehát Gyulavári 1840-ben került Almásy Alajos kezébe. A feljegyzésben szereplő Almásy Kálmán Almásy Alajos fia volt, aki 1850-ben, apja halála után juthatott Gyulavári birtokába.¹ Ezek alapján az egyháztörténeti szöveget folyamatosan írták 1826 és 1850 között. Kósa László 1988-ban közölte ezt a szöveget, véleménye szerint a falu birtoklástörténetét a szöveg lejegyzője az uradalom levéltárából vette.²

A helvétz[iai] vallástételt követő GyulaVári ekklésia eredete, s állapotja, melyet öszeírni kezdett 1826. eszt[endő]benn Tar János, az ekklésiának akkori Prédikátora, ebben a könyvbenn, mely készült Dandé Mihály kurátorságában

GyulaVáribann a régi öregek előadása szerint oláhok laktak, de mikor ülték meg nem tudatik. Az oláhok közzé úgy szivárgottak idővel a Tisza-hátról az elsőbbi magyarok, nevezetesen az ezen írás idejében élt 84 esztendő Pap Mihály nevű öregnek- és az Arató famíliának ősei, KisArból, a Nagy nevenn lévőké a Szilágyból, a Csukásoké a N[agy]Kunságból vagy *Kabáról*, a Dandé familia törsoke ÉrSemjénből, a Nagy György famíliájé Erdélyből, de mikor, nem tudatik.

Egynéhányból idővel annyira szaporodtak, hogy prédikátorjuk is lett, t[udni] i[llik] először Mándoki István. A második a fási elpusztult ekklésia predikátora, Szathmári József, amikor már az ekklésia 70 házból állott. (*Nincs 100 esztendeje*). Szinte ebbenn az időben³ impopulaltatott Kétegyháza és Gy[ula]Varsánd. Várinak akkori te[kin]t[e]tes földesura, ennek következtetésbenn megkínálta a magyarokat, hogy szálljanak Kétegyházára, de arra magokat nem ajánlották. Az oláhok szállítódtak tehát oda, és ekkor lett tiszta ref[orma]ta ekklésia a Vári ekklésia, s apródonként szaporodván, mikor a jelenvalók íródtak, volt benne ház 330. *Reform[átus] házaspár 372 ½ lélek, 1778.*

Amennyire az emlékezet fel tud menni, az első földesura Várinak egy Löwenburg nevű, n[agy]váradi commendans volt. Ez meghalván lett a fels[éges] királyi kamara jószágá, kiadódott pedig árendába zsámbokréti Talkai nevű postamesternek, azombann ezelőtt Békésen Almásy néven volt szolgabíró úr őseinek. *Azután Czibakháza mellett valami katonák felzendülése történvén, kik tisztjeket is megölték, ezen zendülésnek letsendesítésére modenai uradalom prefectusa Andrassy Sigmond úr rendelődött ki felsőbb parantsolásból. Ki azon fontos dologban a felsőségnek tetszése szerint eljárván, jutalmul nyerte Várit, Kétegyházát, Sarkadot,⁴ ahol tsakugyan⁵ lakott. A fia, Andrassy György bírván azután, ki Kétegyházán*

¹ Héjja Julianna Erika, Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848, Gyula, 2009, 204–205, 372.

² Kósa László, Adatok Gyula város művelődéstörténetéhez és történeti néprajzához (1801–1850), A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 11(1988), 189.

³ *Andrassy Sigmond idejében.*

⁴ Utólagos betoldás: Siklón pedig.

⁵ Áthúzva [a szerk].

lakott. Ennek fia nem lévén, hanem csak 2 leánya, a feleségénél Palotsai Emerentziánál maradt a birtok, míg a leánya férjhez megy. Ki is árendába adta ezt Lukáts⁶ Gergely nevű örménynek, és az bírta 22 esztendeig. Akkor a leány férjhez menvén gróf Dersöffyhez [sic! Dessewffyhez], a jószág a kamara kezébe visszaesett, melytől ismét Lukáts Gergelyly átvette vagy 2 esztendőre. Akkor pedig elnyerte a fels[éges] királytól zsadányi és törökszentmiklósssi gróf Almássy Ignátz úr, ki országos fő-fő hivatalokban forgott, mint camarae praeses, vice cancellarius regni etc. cs[ászári] k[irályi] kamarás, valóságos belső titkos status tanácsos, temesi gróf, és azon nevű t[ekintetes] n[emes] vármegyének fő ispányja, 1799. táján, s most is bírja, 1829-benn.

Almássy Ignác, önmagyméltósága elhunytával gróf Almássy Alajos, Kálmán urak öröklék Gy[ula]Várit, kik az egyház, s iskolák iránti szent érzelmüket, felekezetességen felül emelkedett szívük jóságát, ínség, nyomor idézte alkalmakkor példásan éreztették szegény egyházunkkal.

⁶ Utólagos betoldás: v[agy] Nyikos.